

RECENZIE/ BOOKS REVIEW

BOETTKE PETER J.

F. A. Hayek – Mysliteľ pre každé storočie.

11. vydanie [F. A. Hayek: Economics, Political Economy and Social Philosophy]. Bratislava, SK: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, 2020. 376 s. ISBN 978-80-89121-21-2.

V roku 2018 vyšla v edícii Veľkí myslitelia ekonómie renomovaného newyorského vydavateľstva Palgrave Macmillan publikácia amerického ekonóma P. J. Boettkeho o diele popredného ekonóma rakúskej školy, ktorú v roku 2020 vydal v slovenčine Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika s názvom: F. A. Hayek – mysliteľ pre každé storočie. Jeho meno nie je našej verejnosti neznáme, hoci každý ekonóm, spoločenský vedec či „laik“ ho vníma odlišne a v rôznom rozsahu jeho poznatkov a prínosu. Boettke sa v tejto publikácii pokúsil komunikovať Hayekove myšlienky a ich dôležitosť pre súčasnosť novým generáciám. Sústredil pritom pozornosť na jeho prínos v oblasti ekonómie, politickej ekonómie a spoločenskej filozofie.

Konštatuje, že na Hayekovu prácu mali vplyv všetky veľké udalosti počas jeho života v 20. storočí – od prvej svetovej vojny po rozpad bipolárneho sveta na prelome 80. a 90. rokov – a jeho dielo je skutočne rozsiahle a myšlienkovo bohaté. Prezentovať ho je preto náročné, pričom existuje viacero diel s podobným zámerom dostupných aj u nás. Zamieravajúc sa na vývoj a podstatu Hayekovho myslenia, Boettke urobil primárnym stredobodom svojej knihy hĺbkové skúmanie epistemických vlastností alternatívnych inštitucionálnych usporiadaní s implikáciami na metodiku spoločenských vied, analytickej ekonómie a praktickej verejnej politiky.

V Hayekovej dlhej kariére rozlišuje štyri etapy. V prvej etape (asi 1920-1940) analyticky skúma trhový proces a teórie inštitucionálneho rámca, druhú etapu (1940-1960) označil Boettke ako projekt o zneužívaní rozumu, kde Hayek kritizuje racionálny konštruktivizmus a direktívny štát. V tretej etape (1960-1980) analyzuje význam všeobecných pravidiel a novo formuluje liberálne princípy spravodlivosti a v štvrtej etape (po 1980) sa zameril na oblasť filozofickej antropológie a štúdium človeka. Jednotlivé etapy sa, pochopiteľne, prelínajú.

Celá problematika je prezentovaná v 11 kapitolách. V prvej kapitole autor konštatuje, že Hayekovo dielo priťahuje nadmerné množstvo kritiky aj v podobe neoliberalných konšpirácií a ideologických dogiem. Keďže ani jeho priaznivci nie vždy správne pochopili Hayekove myšlienky, vyberá desať hlavných mylných predstáv o jeho diele, ktoré sú výsledkom

nepochopenia, zjednodušovania či „iného presvedčenia“, resp. snáh o „zaškatuľkovanie“ mysliteľa. Boettke nemá za cieľ vyvracať tieto mylné predstavy, ale zameriava sa v celom diele na vývoj Hayekovho myslenia, pričom chce ukázať, ako sa jeho myšlienky časom zušľachtľovali a reprezentujú súlad jeho ideí ako ekonomického teoretika, politického ekonóma a spoločenského filozofa. Nejde pritom len o objasnenie myšlienok a elimináciu mylných predstáv, ale aj ich vplyv na evolučný potenciál spoločenských a humanitných vied.

Práca nie je autobiografiou, ale pre pochopenie obsahu diela uvádza autor v druhej kapitole niektoré životopisné údaje, najmä jeho pridržanie sa tradičnej politickej ekonómie a morálnej filozofie A. Smitha a J. S. Milla, ktoré rozvinul aj do ďalších disciplín – psychológie, politickej filozofie, právnej antropológie či dejín myslenia – v rôznych časových obdobiach a krajinách, v ktorých počas svojho života pôsobil (Rakúsko, V. Británia, USA, Nemecko) ovplyvňovaný konkrétnymi historickými udalosťami a vývojom ekonomického a spoločenského poznania.

V tretej kapitole objasňuje, ako Hayekove idey dostávajú významný impulz v časoch Veľkej hospodárskej krízy v 30. rokoch. Podstatným problémom, podľa Hayeka, je deformácia cenových signálov spôsobujúca chybnú koordináciu ekonomických aktivít, čo je dôsledok manipulácie s peniazmi (ktoré nechápe ako neutrálne) a úvermi monetárnou politikou. Odmieta Keynesovo vysvetľovanie krízy „podspotrebou“ aj jej riešenie štátnymi intervenciami, ktoré protirečia väčšine ekonomických princípov. Z pohľadu rakúskej školy aj dnes možno podporovať keynesovskú hospodársku politiku len z politických či osobných dôvodov, ale nie ekonomických.

V štvrtej kapitole autor vysvetľuje, že základnou témou Hayekových myšlienok o trhu a cenách je problém koordinácie a problém znalostí v spoločnosti, teda ako „spontánna interakcia množstva ľudí, z ktorých každý disponuje len zlomkom znalostí, vedie k fungovaniu ekonomiky a spoločnosti“. V dvoch článkoch – Ekonómia a znalosti (1937), Využitie znalostí v spoločnosti (1945) – Hayek vyzdvihol myšlienku, že cenový systém je v ekonomike slobodného trhu účinným nízkonákladovým mechanizmom dosahovania optimálneho riešenia uvedených problémov. Ceny sú nevyhnutnou, podstatnou, ale nie jedinou ani postačujúcou podmienkou. Je potrebná aj konkurencia s podporou práva na súkromné vlastníctvo, širšia štruktúra liberálnych inštitúcií, obmedzený štát a panstvo práva, ktoré spolu umožňujú kalkuláciu zisku/strát. Zároveň posilňujú inovácie a experimentovanie ako objaviteľské procesy uskutočňované podnikateľom, ktoré však nemusia byť vždy dokonalé či optimálne.

To je podstata princípov spontánneho usporiadania prostredníctvom trhového procesu, v rámci ktorého sa hospodárske subjekty zároveň učia, a ktorý Hayek vymedzil oproti mainstreamovému dôrazu na konštrukt rovnováhy a zlej formalizácii procesov pomocou matematických modelov.

Nasledujúce dve kapitoly sú venované problematike socializmu. Hayek tu nadviazal na Misesovu kritiku socializmu založenú na myšlienke, že kolektívne vlastníctvo výrobných prostriedkov znemožňuje racionálnu ekonomickú kalkuláciu. V 30. a 40. rokoch odmietol aj názory neoklasických socialistov pripúšťajúcich možnosť efektívneho fungovania trhového socializmu.

V šiestej kapitole analyzuje problematiku socializmu najmä v diele *Cesta do nevoľníctva* (1944), ktoré nie je politickým traktátom ako sa často prezentuje, ale dôležitou analýzou inštitucionálnej infraštruktúry, v rámci ktorej prebieha hospodárska aktivita. Práca je tiež trvalou kritikou socialistického programu až po rozpad socialistického systému koncom 80. rokov. Dokumentuje, že organizačná logika plánovania nielen nedokáže zabezpečiť efektívnosť fungovania hospodárskeho systému, ale vedie aj ku koncentrácii moci.

Idey, ktoré Hayek vytvoril v prvých dvoch fázach (1920-1960) kulminujú sformovaním originálnej verzie inštitucionálnej ekonómie, ktorú približuje v siedmej kapitole. Hospodársky život vždy existuje v určitom inštitucionálnom rámci, ale vzostup formalizmu a agregácie v prvej polovici 20. storočia znamenal vytratenie sa inštitucionálneho rámca z ekonomického skúmania.

Hayekovo znovuobjavenie tohto rámca po druhej svetovej vojne vychádzalo zo sporu s trhovými socialistami (Lange, Lerner). Tento spor mal zásadnú úlohu pri jeho preformulovaní právnych inštitúcií nutných pre trhovú ekonomiku založených na spontánnosti vzniku a evolúcii pravidiel, ktorými sa riadi ekonomická i spoločenská interakcia, vrátane vedy, práva a histórie.

Tieto myšlienky rozvíjal v prácach *Ústava slobody* (1960), a najmä v troch dieloch *Právo, zákonodarstvo a sloboda* (1973, 1976, 1979). V nich formuloval objaviteľskú úlohu konkurenčného trhového procesu s dôrazom na používanie kontextuálnych poznatkov (znalostí v konkrétnom čase a mieste) hospodárskych poznatkov. Uznanie spontánneho fungovania spoločenskej spolupráce neznižuje význam rozumu. Ide o „jemnú vzájomnú hru evolúcie a zámeru“, ktorá vytvára spontánne usporiadanie spoločnosti a inštitucionálny rámec, ktorý ho tvaruje.

Po sporoch s Keynesom, trhovými socialistami a makroekonomiou, Hayek obrátil po druhej svetovej vojne pozornosť na liberálny projekt. Oživenie liberalizmu v povojnovej dobe

je témou ďalších troch kapitol. V ôsmej kapitole popisuje Hayekovu snahu presadzovať liberálne myšlienky voči prakticky realizovanému socializmu v bývalom ZSSR a krajinách strednej a východnej Európy, aj rastúcemu intervencionizmu v západných krajinách. Uvedomil si, že etatistické a socialistické myšlienky a nástroje hospodárskej politiky sú príťažlivé pre ľudí, ktorí zväčša neuvažujú o ich negatívnych dlhodobých dopadoch. Boettke uvádza aj dôležitú úlohu ďalších predstaviteľov pri propagácii liberalizmu – chicagská škola, R. Coase, J. Buchanan.

V deviatej kapitole vysvetľuje autor ako sa v neoklasickej a následne keynesovskej ekonómii pri formálnej analýze rovnováhy strácal postupne dôraz na inštitúcie, podnety, informácie, a zároveň sa akceptovali myšlienky boja nielen proti neefektívnosti, ale aj nespravodlivosti moci monopolov, vykorisťovania pracovných síl, podpriemernej spotrebe a inherentnej nestabilite kapitalizmu. Pri hľadaní odpovede na otázku, prečo sa kolektivisticko-etatistický spôsob myslenia tak zakorenil, dospel Hayek k poznaniu, že to bol dôsledok tendencie vyhýbať sa práve podstatným otázkam inštitucionálnej infraštruktúry. Proti prvkom mainstreamu vyzdvihol myšlienku, že ekonomický problém spoločnosti je predovšetkým problém rýchlej adaptácie v konkrétnych časových a priestorových súvislostiach.

V desiatej kapitole prezentuje autor Hayekovo úsilie o inštitucionalizáciu liberálnych myšlienok, ktoré v roku 1947 vyústili do založenia Montpelerinskej spoločnosti zameranej na rekonštrukciu liberálneho projektu. Jej zmyslom bolo rozvinutie diskusie a nepretržitého pokroku v liberálnom myslení nových generácií. Dôležitým sa pritom stalo správne pochopenie podstaty liberalizmu a jeho spoločenskej úlohy v zmysle kultivácie a uvoľňovania tvorivých síl slobodnej civilizácie a pestovania vzájomného rešpektu a dôstojnosti, s cieľom mierovej spolupráce celého ľudstva.

Nemalo by pritom ísť len o „hlasnú kritiku chýb mocenskej elity“ či nebezpečenstva spojenia etatizmu a scientizmu, ale treba reálne zavádzať inštitucionálne poistky proti tomuto spojeniu v budúcnosti. V zásade v tejto časti argumentuje, že štát zlyhá preto, že rastie a rastie preto, že zlyháva.

Jedenásta kapitola Hayekovo dedičstvo je istým sumárom Hayekovho prínosu za sedem dekád vo viacerých disciplínach prezentovaného cez vymedzenie troch podstatných pnutí v jeho diele. Ich obsah charakterizujú otázky (1) či bol viac technický ekonóm alebo morálny filozof, (2) či má inštitucionálna architektúra evolučný alebo plánovaný vznik, (3) aký je vzťah morálnych inštinktov a morálnych požiadaviek.

V Závere Boettke prezentuje Hayeka ako zástancu rovnosti pred právom a v dôstojnosti, ako filozofa oslavujúceho tvorivú energiu vzájomne odlišných ľudí. Liberálny poriadok je

založený na súbore pravidiel, ktoré túto tvorivosť kultivujú a podporujú vzájomne výhodné interakcie ľudí aj na veľkú vzdialenosť v dnešnej globálnej spoločnosti. Hrôzy 20. storočia (vojny, fašizmus, komunizmus) boli dôsledkom smrtiacej kombinácie, keď „vôľa k moci“ sa spojila s nárokmi na „pravdu mocných“ a ani dnes nie je tento „recept na pohromu“ zďaleka zažehnaný.

Hayekovo dielo nie je hotová doktrína ani „posvätný“ text, končí Boettke, je výzvou pre vedecké chápanie ekonómie, politickej ekonómie a odmietaním konštruktivistického racionalizmu v spoločenskej filozofii. Vyjadruje nádej, že Hayekovo dielo bude i do budúcnosti veľkou inšpiráciou nielen pre ekonómiu, ale i humanitné a spoločenské vedy pri hľadaní a zavádzaní pravidiel umožňujúcich lepšie vzájomné spolužitie.

Možno len doplniť, že žiadna vedecká biografía nenahradí štúdium originálnych diel, ani takého učenca akým bol F. A. Hayek, ale práca P. Boettkeho môže výrazne prispieť k pochopeniu jeho bohatých myšlienok aj v slovenských podmienkach, za čo patrí vydavateľom veľká vďaka.

Doc. PhDr. Jozef Horeháj, PhD.

Ing. Ivana Kuráková, PhD.

<https://doi.org/10.24040/eas.2021.22.2.136-140>